

Voortgangsbericht Ongekend Bijzonder

Oktober 2013 - Maart 2014

Inleiding

Ongekend Bijzonder is een driejarig project dat in oktober 2013 van start is gegaan. Het project heeft tot doel om de levensverhalen van vluchtelingen te verzamelen, archiveren en op kunstzinnige wijze aan een breed publiek te presenteren. Het project richt zich op de bijdrage van vluchtelingen aan de ontwikkeling van de vier grote steden, Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht. Daarbij gaat het om de vraag hoe zij hun eigen bijdrage zien, individueel en als groep. De achterliggende gedachte hierbij is, dat als het over vluchtelingen gaat, de aandacht vaak uitgaat naar hun vluchtverhaal en niet naar het verhaal over hoe zij zich ontwikkelen in de omgeving waar zij terecht komen.

Voor het project worden 20 veldwerkers uit de vier steden opgeleid om in totaal 200 levensverhalen van vluchtelingen te verzamelen. Daarnaast zullen de veldwerkers 16 proeftrajecten begeleiden. In deze proeftrajecten maken groepen vluchtelingen, op basis van gedeelde ervaringen en verhalen, creatieve presentaties voor een zelfgekozen publiek.

In het derde en laatste jaar van het project worden per stad slotpresentaties gemaakt voor een breed publiek. De vorm van deze slotpresentaties wordt bepaald door de vier lokale stuurgroepen die vanaf oktober 2013 actief zijn.

Landelijke expertgroep en plaatselijke stuurgroepen

Het project kent een landelijke en een stedelijke lijn, die aanvullend op elkaar zijn. Per stad zijn plaatselijke stuurgroepen gevormd, die bestaan uit vertegenwoordigers van gemeentearchieven, musea, Vluchtelingenwerk en individuele vluchtelingen. Op landelijk niveau zorgt een expertgroep van deskundigen uit diverse disciplines voor de aansluiting van het project bij actuele maatschappelijke en wetenschappelijke discussies en ontwikkelingen. De expertgroep verkent theoretische en praktische vraagstukken die voor de uitvoering van het project van belang zijn.

Het programma van het project is gebaseerd op twee hoofdsporen;

1. Het verzamelen, bewaren en toegankelijk maken van verhalen van vluchtelingen
2. Het op creatieve wijze presenteren van de verzamelde verhalen aan een breed publiek.

Het is belangrijk om duidelijk onderscheid te maken tussen de eindproducten van de twee verschillende sporen. Het eindproduct van het eerste spoor is een verzameling van, per stad, 50 individuele verhalen, op video en in transcriptie. Daarnaast is er een onbekend aantal meer collectieve verhalen en beelden uit 16 proeftrajecten met vluchtelingen in de vier steden. De verzamelde verhalen en beelden worden opgeslagen in de gemeentearchieven van de vier steden en zijn toegankelijk voor nader onderzoek. Zij worden tevens ontsloten via een website die gekoppeld wordt aan andere oral history websites. Het transcriberen van de verhalen zal zo veel mogelijk geschieden volgens de richtlijnen van de plaatselijke archieven en van DANS (*Data Archiving and Networked Services*). DANS zal tevens zorgen voor het streamen van het materiaal, zodat dit online, via een te ontwikkelen portal, doorzoekbaar is.

De eindproducten van het tweede spoor (het op creatieve wijze presenteren van de verzamelde verhalen en beelden aan een breed publiek) bestaan uit de presentaties die in de proeftrajecten worden gemaakt, de kunstzinnige slotpresentaties, een publiekswaite en een publieksboek.

Activiteiten eerste half jaar

Het eerste half jaar van Ongekend Bijzonder, (oktober 2013 tot en met maart 2014) stond in het teken van:

- De Ouverture – de aftrap van het project
- Voorbereidend veldonderzoek door Bureau Wijkwiskunde
- Drie rondes van bijeenkomsten van de landelijke expertgroep en stuurgroepen
- Discussies over de betekenis van het begrip ‘bijdrage’
- De keuze van de vluchtelingengemeenschappen in de vier steden
- Start van een aanvullend historisch onderzoek
- Brainstromen over mogelijke publiekpresentaties
- Werving van de veldwerkers
- Ontwikkeling en start van de opleiding voor veldwerkers
- Ontwikkeling van een aparte (werk)website
- Gesprekken met universiteiten en DANS

Dit voortgangsbericht doet verslag van dit eerste half jaar. Het verhaalt over de bovengenoemde ontwikkelingen en over een aantal belangrijke overwegingen op

stedelijk en landelijk niveau. Het bericht besluit met een blik op het programma voor de komende periode.

1. Ouverture

Hoofdthema's van het project zijn:

1. de bijdragen van vluchtelingen
2. de betekenis van *oral history*
3. ontwikkelingen op het gebied van archiefvernieuwing
4. de actualiteit van museale vernieuwing

Deze vier thema's vormen de rode draad tijdens de Ouverture, de (muzikale) aftrap van het project op 13 december 2013. De Ouverture vindt plaats in het Nationaal Archief in Den Haag en wordt door zo'n 80 mensen bijgewoond. Vier sprekers verbinden, aan de hand van beelden die zij zelf hebben uitgekozen, de verschillende thema's van het project 'Ongekend Bijzonder'. Trio Mehmet Polak geeft elke spreker een eigen muzikaal thema. Tezamen vormen deze thema's uiteindelijk het lied van de Ouverture (zie ook het *youtube* kanaal van stichting BMP).

Het is lastig om aan vluchtelingen zelf naar hun bijdrage te vragen, makkelijker is het als je het aan een ander vraagt wat zij als bijdrage van vluchtelingen zien. Een aantal patronen zijn volgens de eerste spreker Halleh Ghorashi - Hoogleraar Diversiteit en Integratie aan de Vrije Universiteit, in de jaren '70 als marxist actief geweest in Iran

Opnieuw leven

"Na alle ellende die vluchtelingen meemaken krijgen ze eenmaal aangekomen in het nieuwe land de kans om 'opnieuw te leven' en de drive er iets van te moeten maken. De energie die bij vluchtelingen loskomt, na alle onderdrukking, is als een veer die loskomt. Deze energie is nu heel motiverend en betekenisvol voor mijn studenten, dit is een vorm van een bijdrage."

-Halleh Ghorashi-

en na de revolutie naar Nederland gevlucht - zichtbaar bij vluchtelingen: Verwijzend naar Edward Said die in een essay heeft geschreven over het feitelijke noodlot van vluchtelingen, 'de ballingen', die hij als metafoor voor vrije denkers gebruikt, ziet zij dat vluchtelingen in twee structuren vast zitten: achterlaten wat geweest is en onbekend zijn met wat gaat komen. Vluchtelingen zijn constant bezig alles te bevragen. Zij zetten het heden en verleden tegenover elkaar en hebben daarom moeite om onderdeel van het

systeem te worden. Het is een toestand van *in-betweenness*, zoals Halleh het noemt. Het systeem niet als vanzelfsprekend nemen is één van de bijdragen die vluchtelingen kunnen leveren. Die bijdragen zijn lang niet allemaal zichtbaar maar wel potentieel aanwezig. De kunst van het overleven, de samenleving een kritische

spiegel voorhouden, met passie van vrijheid kunnen genieten en mogelijkheden zien in het onmogelijke. Dit zijn volgens Halleh bijdragen die vluchtelingen aan de samenleving kunnen hebben en die met dit project de kans krijgen eindelijk zichtbaar te worden.

De orale cultuur van overdragen

Oral History deskundige Stef Scagliola (onderzoeker aan de Erasmus School of History, Culture and Communication) leidt haar verhaal in met een beeld van Clio

(de muze van geschiedschrijving), die een regen van nullen en enen over zich heen krijgt; de uitdaging van de digitale revolutie voor mondelinge bronnen. De orale cultuur van geschiedenis, tradities en verhalen overdragen is sterk veranderd door de digitalisering van toegankelijke bronnen. Veel

meer mensen zijn zich door deze ontwikkeling gaan bezig houden met geschiedenis en niet alleen als consument, maar ook als producent, omdat er meer ruimte komt voor de individuele geschiedenis. Het project 'Ongekend Bijzonder' ziet Stef als een unieke en bijzondere aanvulling op de Nederlandse collectie op het gebied van oral history.

Geschiedenis van nu toegankelijk maken

Paul Brood, openbaarheidsadviseur aan het Nationaal Archief in Den Haag ziet als belangrijkste taak van de archivaris de burgers te dienen als bewaarder van bronnen voor historisch onderzoek. De toekomst van de archieven zal sterk veranderen door het actief openbaarstellen van (overheids)bronnen via internet. Een belangrijk vraagstuk daarbij is de privacybescherming van de burgers. Er zijn thans twee bewegingen die elkaar bereiken. Enerzijds de digitalisering van overheidsbronnen en anderzijds de beweging vanuit de samenleving die wil dat overheidsbronnen altijd beschikbaar zijn, met de mogelijkheid om deze officiële bronnen aan te vullen. Om hierin te voorzien hebben verschillende archieven het initiatief voor een 'verhalenarchief' genomen. Ook het Nationaal Archief heeft met zo'n verhalenarchief de verhalen van Italiaanse migranten en de ervaringen van Nederlanders met hen vastgelegd. De archieven zien met het project 'Ongekend bijzonder' een kans hun dossiers te verrijken met verhalen, vertelde en geschreven, van hen die elders, of waarvan de ouders elders, geboren zijn.

De vluchteling in een museale collectie

Paul van de Laar, directeur Museum Rotterdam en Bijzonder Hoogleraar

Stadsgeschiedenis, ziet als belangrijkste taak voor het museum om met de stad mee

“Tijdens de eerste Wereldoorlog wordt Nederland voor het eerst geconfronteerd met vluchtelingen die uit België toestromen. In musea zie je de typische vluchteling, afgebeeld als drenkeling met een boot die gered wordt. De Belgen hebben in die periode hun bijdrage aan Rotterdam vooral in de vorm van ‘vermaak’ geleverd.”

- Paul van der Laar-

te bewegen. In de collecties van archieven en musea is genoeg te vinden over vluchtelingen die nu of met terugwerkende kracht als vluchteling zijn te typeren (zoals de Hugenoten). Maar hoe komt een vluchteling op zijn plek in een museale collectie? Dat moet volgens Paul gebeuren zodra een vluchteling of een persoon een bijdrage levert aan die stad en deel uitmaakt van een stadsgemeenschap. Om een nieuwe verzameling te genereren als stadsmuseum de geschiedenis te kunnen vastleggen, moet je met de stad mee bewegen. Je moet als een forum open staan voor nieuwe inzichten, verhalen en collecties. Het ‘zelfcuratorschap’ is een belangrijk aspect, volgens Paul. De inwoners van een stad, als deskundigen over dat gene wat zij hebben meegemaakt, die zelf een bijdrage leveren, horen zelf curator te zijn. Op het moment dat de verhalen uit dit project opgetekend worden

moet al nagedacht worden hoe ze een plaats in musea en archieven gaan krijgen. Het museum van de toekomst moet open staan voor iedereen, ongeacht de herkomst. Het moet een stukje loyaliteit bieden aan vluchtelingen die een bijdrage leveren aan de stad, maar ook aan de landen waar ze vandaan komen.

Muzikale afsluiting

Nadat Saskia Moerbeek, ook aan de hand van beelden, het project heeft toegelicht vindt er onder leiding van Firoez Azarhoosh een levendige discussie met de zaal plaats over de vraag ‘wanneer houdt je op vluchteling te zijn?’. Tot slot speelt het trio Mehmet Polat de eigenlijke Ouverture. Het is een inspirerende bijeenkomst waar veel mensen later nog op reageren. Een filmreportage van deze middag is te zien op de website van stichting BMP.

2. Landelijke expertgroep

In dit eerste half jaar hebben de landelijke expertgroep én de stedelijke stuurgroepen een betekenisvolle rol gehad. Zij hebben zich verdiept in de vraag op welke

vluchtelingengemeenschappen het project zich moet richten en wat er onder het begrip “bijdrage” verstaan kan worden. Ook hebben zij zich verdiept in de aard en de vorm van de beoogde slotpresentaties.

De landelijke expertgroep bestaat uit een divers gezelschap, van 11 leden die vanuit verschillende disciplines hun kennis voor het project inzetten:

- Wim Budding, Voorzitter, Oud-directeur BMP en mede-initiatiefnemer tot het project
- Arnoud Odding, Directeur Museum Twenthe en auteur op het gebied van museale vernieuwing
- Halleh Ghorashi, Hoogleraar Management van Diversiteit en Integratie, Vrije Universiteit Amsterdam
- Maarten Huygen, chef opinie en debat NRC
- Ad van Liempt, Journalist, auteur van boeken over de Tweede Wereldoorlog en o.m. oud-eindredacteur Andere Tijden
- Herman Divendal, Oud-directeur van AIDA
- Paul Brood, Redacteur, Openbaarheidsadviseur van het Nationaal Archief en eindredacteur van het Magazine van het Nationaal Archief
- Haig Balian, Directeur Artis en voormalig filmproducent
- Domenica Ghidei Biidu, o.a. lid College Rechten van de Mens en ambassadeur van de stichting BMP
- Mardjan Seighali, Directeur UAF en voormalige adjunct directeur van stichting Erfgoed Nederland
- Selma Leydesdorff, Hoogleraar Oral History and Culture, Universiteit van Amsterdam

De groep is de afgelopen periode drie keer bijeengekomen. Tijdens een kennismakingsbijeenkomst, in december 2012, de zogenaamde nulde bijeenkomst, is een eerste oriënterend gesprek gevoerd over de rol van de expertgroep en de thema's die de groep wil agenderen.

Discussie expertgroep over het begrip bijdrage

De officiële eerste bijeenkomst vindt plaats in oktober 2013 in Artis. In dit overleg wordt gesproken over de betekenis van het begrip ‘bijdrage’. Hiertoe hebben de leden eerst zelf benoemd wat zij zien als hun eigen bijdrage aan de ontwikkeling van de stad. Uit de discussie die vervolgens ontstaat, komt een aantal interessante vraagstukken naar voren. Het kader hieronder geeft een samenvatting van deze discussie.

- De eerste vraag die gesteld wordt is of niet beter kan worden gekeken naar de bijdrage op het niveau van de samenleving, in plaats van op niveau van de stad. Halleh Ghorashi geeft aan dat ze het lastig vindt om haar bijdrage te verbinden aan

de stad. Halleh zelf heeft willen bijdragen aan het beeld van de Iraanse revolutie door de verhalen te verzamelen van mensen die anders niet aan het woord komen. Zij ziet de verruiming van kennis van wat er gebeurd is in Iran, als haar bijdrage aan de Nederlandse samenleving. Het vertellen van verhalen creëert daarbij verbindingen en leidt tot meer begrip, tussen lotgenoten en toehoorders maar ook tussen generaties. Maar is dit een bijdrage aan de ontwikkeling van de stad? De gedachte vanuit het project is, om te kijken naar de bijdrage van vluchtelingen vanuit de plaats waar zij fysiek aanwezig zijn, in dit geval de vier grote steden. Het uitgangspunt hierbij is dat mensen hun leefomgeving hoe dan ook beïnvloeden. Deze bijdrage, in welke vorm ook, hoeft zich niet te beperken tot het niveau van de stad maar vormt zich in de dynamiek die daar plaats vindt. Hoewel in het project de nadruk wordt gelegd bij de bijdrage aan de stad moet er ook plaats zijn voor dergelijke algemene bijdragen zoals verwoord door Halleh.

- Het valt op dat het begrip 'bijdrage' in eerste instantie vaak wordt opgevat als wat je 'doet', terwijl je ook kunt bijdragen door te 'zijn' of 'denken'. Tussen de verschillende soorten bijdragen is geen zuiver onderscheid te maken, een mens vervult immers meerdere rollen en identiteiten. Het denken van iemand heeft invloed op zijn doen. Zo levert Maarten Huygen vanuit zijn persoonlijke motivatie om te willen schrijven en om mensen op nieuwe gedachten te brengen een bijdrage aan het journalistieke debat.
- Een ander vraagstuk is de scheiding tussen vluchteling en niet-vluchteling bij het denken in termen van bijdragen. De bijdrage van een vluchteling aan de stad hoeft natuurlijk niet gerelateerd te zijn aan het vluchteling zijn. En wat maakt de bijdrage van een vluchteling anders dan die van een migrant, of ieder ander? Volgens Halleh maakt hun identiteit als banneling dat vluchtelingen, of ze dat nu willen of niet, de status quo ter discussie stellen. Het gaat vaak om kritische geesten die in hun land van herkomst buiten het systeem vielen, zij horen nergens vanzelfsprekend bij en blijven altijd divergerend kijken. In de discussie over dit punt worden een aantal kritische opmerking gemaakt. Zo merkt Haig op dat ook niet-vluchtelingen prima in staat zijn de status quo ter discussie te stellen en dat dit iets teveel klinkt als een mooi weer verhaal over de rol van vluchtelingen.
- De context van tijd en plaats van de samenleving waar je terecht komt is van grote invloed op de manier waarop je als vluchteling een bijdrage kunt leveren. Daar moet in het project oog voor zijn. Vluchtelingen en migranten die in de jaren '70 in Nederland kwamen organiseerden zich meestal in (politieke) belangenorganisaties, een vorm van zelforganisatie die paste bij die tijd. De vluchtelingen en migranten van nu komen terecht in een netwerksamenleving en leveren eerder vanuit hun individuele capaciteiten een bijdrage. Wim refereert aan de socioloog en econoom Saskia Sassen, die onderzoek heeft gedaan naar de invloed van migrantengroepen op de ontwikkeling van steden. Zij typeert deze nieuwe groepen als de motor van de nieuwe economie.

Aan het eind van de bijeenkomst wordt geconcludeerd dat het project gezien moet worden als een zoektocht naar de betekenis van het begrip bijdrage. De kans is groot

dat hierop geen eenduidig antwoord komt . Op basis van de gesprekken over 'bijdragen' tot nu toe is een notitie opgesteld met als subtitel 'een document op basis van voortschrijdend inzicht'. De opzet is dat dit document in de loop van het project steeds verder wordt aangevuld.

Expertgroep over de publiekspresentaties

In januari 2014 komt de expertgroep in het Nationaal Archief in Den Haag bijeen. Op de agenda staat een brainstorm over de aard en mogelijke vormen van slotpresentaties. De leden worden uitgenodigd hun ideeën hierover op tafel te leggen. In het kader hieronder staat een overzicht van de ideeën die zijn genoemd.

- Voor de slotpresentaties kan langs twee wegen worden gewerkt. Eén mogelijkheid is om de ideeën voor de presentaties af te leiden uit het verzamelde materiaal. De andere optie is om vanuit het soort presentaties die je voor ogen hebt zoekvragen te formuleren voor het verzamelen van verhalen beelden voorwerpen e.d. Deze twee werkwijzen sluiten elkaar niet uit, maar zijn eerder aanvullend op elkaar.
- Bij het vertalen van de verhalen, beelden en voorwerpen naar artistieke presentaties, is het belangrijk om subjectieve keuzes te maken. De makers van de presentaties dienen hun eigen keuzes te maken over welk verhaal zij met hun tentoonstelling, theaterstuk, film, *flash mob* e.d. willen vertellen. Daarbij kunnen ze dingen uitvergroten, kleiner maken, met tegenstellingen werken, kiezen voor esthetiek mensen op het verkeerde been zetten e.d.
- Het vertalen van de verhalen naar aantrekkelijke presentaties voor een breder publiek vergt professionaliteit. Het zou goed zijn als een *regisseur* of *programmamaker* in een zo vroeg mogelijk stadium van het proces een verhaallijn bedenkt van wat het project wil laten zien. Dat concept moet vervolgens in verschillende artistieke vormen (beeld, tentoonstelling, filmfragmenten) uitgedragen kunnen worden en met herkenbare flyers gepromoot. Belangrijk is een narratief dat mensen nieuwsgierig maakt.
- Met het project wordt een zo groot mogelijk publieksbereik beoogd. Ideeën die in de expertgroep zijn genoemd zijn; het bereiken van de massa met een *verrassingseffect*, bijvoorbeeld door op een locatie als Schiphol onaangekondigd een *pop up* theaterstuk op te voeren. Een ander idee dat in dit licht wordt genoemd is om een muzikale hit te produceren, die kan veel mensen bereiken en blijft hangen.
- Het gebruiken van *nieuwe media* en het maken van *digitale producten*. Bij deze vorm gaat het er om de verhalen zo te presenteren dat ze op een gemakkelijke en hedendaagse manier beschikbaar zijn. Bijvoorbeeld in tablet format, waarbij het materiaal zo is bewerkt dat er eenvoudig met een tablet doorheen te bladeren is. Een ander idee dat wordt genoemd is om van de 200 verhalen ook 200 *Youtube* filmpjes te maken. Genoemd wordt 'multimediale 1001 nacht vertellingen'.
- Om tot *vernieuwende* presentaties te komen kan gedacht worden aan het uitloven van een prijs voor het creatiefste idee. Een suggestie die wordt gedaan is om bijvoorbeeld een link te maken met het onderwijs en schoolklassen aan het werk te

laten gaan met de verhalen.

- *Spelen met percepties*. De artistieke slotpresentaties bieden de mogelijkheid om mensen anders proberen te laten kijken. Een idee dat wordt genoemd is om mensen uit de vluchtelingengemeenschappen uit te nodigen naar bestaande collecties van de musea te kijken en hen te vragen om een gericht commentaar, in beeld. Een ander idee is om een televisieserie te maken 'Perception', waarin je ook kunt spelen met perspectiefwisselingen.
- *Kracht van live performance*. Om een diepere laag te vinden om mensen te raken kan live performance een interessante vorm zijn. Te denken valt aan het live vertellen van de verhalen door echte verhalenvertellers. Of een optreden in intieme sfeer met muziek. Op deze manier kun je met emotie een boodschap overbrengen.
- *Het uitstralen van een ideaal*. Door het project te verbinden aan een ideaal kun je zorgen dat dit een begrip wordt in de samenleving. Voorbeelden zijn de Dolle Mina beweging of het model van de Gay Pride. Belangrijk hierbij is *uniek zijn* en idiote ideeën bedenken om voor reuring te zorgen. Zo zorgden de Dolle Mina's voor het verspreiden van geruchten via televisie, waarbij mannen werden gewaarschuwd 's avonds niet de straat op gaan.
- Niet alleen concentreren op culturele vormen maar ook het *fysieke van de stad* gebruiken. De stad als grote gemene deler van diversiteit. Bijvoorbeeld door het uitzetten van een stadswandeling langs plaatsen die deze diversiteit laten zien of die betekenisvol zijn voor individuele vluchtelingen.
- Met de slotpresentaties zoeken naar *internationale verbanden*. Bijvoorbeeld door een rapportage over de stad te laten maken door mensen uit (voormalig) vluchtregio's.
- *Humor* als middel om gevoelige onderwerpen bespreekbaar te maken. Bijvoorbeeld door een *stand up comedian anekdotische verhalen* over de eigen etnische groep te laten vertellen.
- Een mooi boek of een mooie film maken, fictie dan wel non fictie. Een idee dat wordt genoemd is een boek waarbij de verhalen uit de interviews worden geplaatst in een *fantasy* context. Bijvoorbeeld een setting als *Lord of the Rings*, waardoor het ook aantrekkelijk is voor kinderen om te lezen.

De volgende bijeenkomst voor de expertgroep staat gepland in mei 2014. Tijdens deze bijeenkomst zal het gesprek onder meer gaan over de manier waarop het project kan bijdragen aan museale - en erfgoed vernieuwing.

3. Stuurgroepen

In de steden Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht maken de lokale partners en een aantal personen met een vluchtelingenachtergrond deel uit van de vier stuurgroepen van het project. Deze stuurgroepen beslissen mee over de selectie van de vluchtelingengemeenschappen die bij het project worden betrokken en maken elk voor de eigen stad een plan voor tentoonstellingen, voorstellingen en andere

presentaties die in de laatste fase van het project plaatsvinden. Aan de stuurgroep in Amsterdam nemen, op verzoek van de groep zelf, vier mensen met een vluchtelingenachtergrond deel. In de overige steden zijn dit er twee.

De leden van de stuurgroepen:

Amsterdam

- Annemarie De Wildt, Conservator, Amsterdam Museum
- Emmy Ferbeek, Archivaris, Stadsarchief Amsterdam
- Mária van Veen, Directeur, VluchtelingenWerk Amstel tot Zaan
- Edo Barak, Architect en designer, Barak Interior Design
- Sahand Sahebdivani, Verhalenverteller en muzikant, Mezrab
- Suzan Karam, Voorzitter Stichting Irakese vrouwen Nederland
- Selam Tewolde, Voorzitter Stichting ADE Eritrea

Den Haag

- Marco van Baalen, Directeur, Haags Historisch Museum
- Maarten Schenk, Directeur, Haags Gemeentearchief
- Margriet ten Hove, Directeur, VluchtelingenWerk Zuid Vleugel
- Amenah Esmailzadeh, Socioloog en Criminoloog
- Sahar Haj Kasem, talentontwikkeling en loopbaanadvies voor multiculturele vrouwen/
senior adviseur Ministerie van Binnenlandse Zaken

Rotterdam

- Jantje Steenhuis, Directeur, Stadsarchief Rotterdam
- Paul van de Laar, Directeur, Museum Rotterdam
- Efine Pavilons, Hoofd Literaire Programmering & Communicatie, Openbare Bibliotheek Rotterdam
- Tila Frih-Passmann, Directeur, VluchtelingenWerk Maas-Delta
- Juan Heinsohn Huala, Dichter, kunstenaar en organisator van culturele evenementen
- Tina Rahimy, Filosoof en onderzoeker, Erasmus Universiteit

Utrecht

- Roosje Keijser, Vakspecialist en Acquisitie particuliere archieven, Het Utrechts Archief
- Eveline Reeskamp, Senior educatie en interpretatie, Centraal Museum
- Judith Hopster, Directeur, VluchtelingenWerk Midden Nederland
- Atefeh Mahkamat Shole-Firoozi, Content specialist, nu.nl
- Homaira Nakhat Dastgirzada, Dichter, journalist, werkzaam bij Hogeschool Utrecht
- Erik van de Bergh, historicus werkzaam bij het UAF

In oktober en november 2013 zijn de vier stedelijke stuurgroepen voor het eerst bijeen gekomen. Tijdens deze bijeenkomsten hebben de leden met elkaar en elkaars achtergronden kennis gemaakt en hebben zij op grond van hun persoonlijke kennis

en overwegingen benoemd welke vluchtelingengemeenschappen zij interessant vinden om bij het project te betrekken.

Ook in de stuurgroepen is gediscussieerd over het begrip 'bijdrage'. Ter inspiratie hebben zij een samenvatting van de discussie in de landelijke expertgroep ontvangen. De keuze voor de focus op de bijdrage roept in alle stuurgroepen vragen op: Wie bepaalt wat een bijdrage is? Kijk je vanuit vluchtelingen of vanuit de samenlevingen en kan je een bijdrage niet pas achteraf vaststellen? Mensen noemen de lading die het begrip heeft (alsof van mensen wordt verwacht dat zij moeten bijdragen) maar ook de positieve kanten ervan (goed dat er eens vanuit een ander perspectief aandacht voor de verhalen van vluchtelingen is). In alle groepen wordt aan de hand van de discussies vastgesteld dat het eigenlijk onmogelijk is om géén bijdrage te leveren. Iedereen heeft invloed, ook degene die ogenschijnlijk niets doet. Er wordt gekozen voor een brede opvatting van het begrip bijdrage, die niet per definitie positief te zijn.

Tijdens deze eerste bijeenkomsten komt ook het belang van aanvullend historisch onderzoek naar voren. Dergelijk onderzoek biedt de mogelijkheid om de verhalen die verzameld worden in een historische context te plaatsen en aandacht te besteden aan groepen die niet in de selectie betrokken zijn. Zo is in de Stuurgroep Utrecht tijdens de eerste bijeenkomst gesproken over Hongaren. Omdat dit een groep van lang geleden is wordt het moeilijk om nog Hongaarse vluchtelingen te vinden die hun verhaal kunnen vertellen. Het historisch onderzoek biedt ruimte om deze groep op een andere manier te betrekken.

Vooronderzoek Bureau Wijkwiskunde

In een vroeg stadium van het project is antropologisch onderzoeksbureau Wijkwiskunde, gevraagd om in kaart te brengen welke statistische gegevens er van vluchtelingengemeenschappen in de vier steden beschikbaar zijn. Daarnaast is hen gevraagd een voorbereidend veldonderzoek te doen. Eerst is gekeken naar statistische gegevens op gemeente niveau. Deze cijfers zijn niet onderling vergelijkbaar, omdat de wijze waarop gemeenten vluchtelingen registreren van stad tot stad verschilt. Daarom is de zoekvraag naar de omvang van de groepen uitgezet bij het CBS. Het CBS heeft alleen gegevens beschikbaar op basis van het criterium 'dubbele nationaliteit'. Deze cijfers bieden een indruk van de omvang van de groepen op wijkniveau. Ze geven echter een vertekend beeld. Zo vallen mensen er niet onder die hun oude nationaliteit hebben moeten laten vervallen bij het verkrijgen van de Nederlandse nationaliteit. (zoals veel Somaliërs) Ook mensen met status A of B zijn niet in deze cijfers vertegenwoordigd. Tijdens het aanvullend veldonderzoek is mensen daarom gevraagd de omvang van de eigen gemeenschap in de stad in te schatten.

In oktober 2013 is op basis van het statistisch overzicht en op basis van de bij BMP en Wijkwiskunde aanwezige kennis, een voorlopige lijst opgesteld van gemeenschappen om het

vooronderzoek op te richten In november is aan de stuurgroepleden gevraagd welke groepen zij interessant zouden vinden om te belichten en welke motieven zij daarbij hebben. De inbreng van de stuurgroepleden heeft tot een aantal wijzigingen in de eerste lijst geleid. Op basis van deze lijst heeft Bureau Wijkwiskunde onderzoek naar vluchtelingengemeenschappen in de vier steden uitgevoerd. Daarvoor zijn interviews gehouden met vertegenwoordigers van de verschillende gemeenschappen. Uitgangsvraag was wat je over de gemeenschappen te weten kunt komen als je onbevangen op zoek gaat in de stad. De eerste resultaten van het voorbereidend onderzoek zijn aan de hand van digitale kaarten in januari 2014 aan de stuurgroepen gepresenteerd.

De definitieve digitale kaarten van de steden, met daarop de personen en organisaties waarmee gesproken is, zijn, inclusief de bijbehorende interviewverslagen, data en foto's binnenkort te zien op de nieuwe website van Ongekend Bijzonder.

Keuze vluchtelingengemeenschappen en overwegingen

In de tweede reeks stuurgroepbijeenkomsten in januari 2014, is de definitieve selectie van de vluchtelingengemeenschappen gemaakt.

Deze is als volgt:

- Utrecht: Iraniërs, Afghanen, Vietnamezen en Ethiopiërs
- Rotterdam: Iraniërs, Ex-Joegoslaven, Chilenen en Irakezen
- Den Haag: Iraniërs, Afghanen, Somaliërs en Congolezen
- Amsterdam: Iraniërs, Irakezen, Eritreeërs en Ex-Joegoslaven

Deze selectie is in de notitie "*Onderbouwing bij de selectie van de vluchtelingengemeenschappen in de vier steden*" vastgelegd. In het kort liggen de volgende afwegingen aan de selectie ten grondslag:

- Volgens de opzet van het project Ongekend Bijzonder worden in totaal 200 interviews gehouden in 4 steden. Omdat het niet in het bereik van het project ligt om alle gemeenschappen te betrekken is ervoor gekozen om 4 gemeenschappen per stad te selecteren. Op deze manier kunnen binnen de verschillende groepen toch nog een redelijk aantal interviews worden gehouden.
- Vanwege het criterium vergelijkbaarheid is in alle vier de steden gekozen voor Iraniërs. Om dezelfde reden is daarnaast in twee steden, Utrecht en Den Haag, gekozen voor Afghanen. Dit is de tweede grootste groep en bovendien een groep met meerdere vluchtgeneraties.
- In elk van de steden is ook een bijzondere en/of een minder bekende groep geselecteerd. In Utrecht zijn dat er twee, namelijk de Vietnamezen en Ethiopiërs. In Amsterdam de Eritreeërs, in Den Haag de Congolezen en Somaliërs en in Rotterdam de Chilenen.

Stuurgroepen profileren zich in hun ideeën voor de slotpresentaties

Per stad maken de stedelijke stuurgroepen een plan voor de slotpresentaties, die in de laatste fase van het project plaatsvinden. De kaders voor deze slotpresentaties dienen eind september 2014 klaar te zijn.

Tijdens de bijeenkomsten in maart/april 2014 wordt in iedere stuurgroep gebrainstormd over mogelijke presentatievormen. Daarbij wordt dankbaar gebruik gemaakt van een notitie die op basis van de ideeën van de landelijke expertgroep is gemaakt. Een vroege start met de oriëntatie op de slotpresentaties is belangrijk vanwege eventuele zoekvragen voor de veldwerkers, de programmering van de partners en de planning van het project. Samengevat zijn er de volgende ideeën geopperd voor de slotpresentaties in 2016:

Amsterdam

De ideeën van de Amsterdamse stuurgroep richten zich vooral op ontmoeting en het bereiken van een zo breed mogelijk publiek. Gedacht wordt aan het programmeren van verhalen week of zelfs maand, op verschillende plaatsen in de stad. Daarbij gaat het niet alleen om het vertellen van verhalen, maar ook om het overbrengen van verhalen via andere zintuigen. Er wordt veel belang gehecht aan een interactieve website waarop mensen zelf een bijdrage kunnen leveren. Ook wordt geopperd dat het mooi zou zijn een documentaire te maken over de plekken in de stad die voor vluchtelingen belangrijk zijn (geweest). Als voorbeeld wordt Villa Omval genoemd.

Utrecht

In Utrecht heeft de stuurgroep een stevige culturele poot. De groep is zeer voortvarend met ideeën voor de slotpresentaties. Er wordt aansluiting gezocht met de stadsdag van Utrecht op 2 juni 2016 en de organisatie achter de Culturele Zondag die maandelijks in Utrecht veel mensen trekt. Het Utrechts Archief wil onderzoeken of in samenwerking met het dichtersgilde een *fusion* opera kan worden gemaakt met Kytman, een Utrechenaar, als muzikale ster. Het Centraal Museum denkt aan een tentoonstelling waarbij vluchtelingen worden uitgenodigd eigen voorwerpen naast bestaande voorwerpen uit de collectie te plaatsen en daarbij een verhaaltje te vertellen. Daarnaast zijn nog allerlei ideeën genoemd voor kleinere presentaties.

Den Haag

De Haagse stuurgroep ziet voor de presentaties als het ware de stad als Museum. In dit Museum loop je langs Billboards met foto's uit het project (die verwijzen naar het Haags Historisch museum waar je de verhalen van vluchtelingen op de billboards kunt beluisteren) en langs kunstwerken. Maar je kan ook daadwerkelijk bij vluchtelingen die een zichtbare bijdrage (winkels, restaurants, ateliers etc.) aan de stad hebben, binnenlopen om hun verhaal te horen. De stuurgroep wil voor de slotpresentaties kijken naar mogelijke aansluiting bij bestaande evenementen, zoals Beelden op de Lange Voorhout en de excursies van ProDemos en een verbinding met het Binnenhof maken.

Rotterdam

De Rotterdams stuurgroep stelt de vraag centraal wie we met de publiekspresentaties willen bereiken. Daarbij wordt naar presentatievormen gezocht die het sentiment van het publiek raken, met het doel hen op een andere manier naar de vluchteling te laten kijken. Als idee is een meerdaags festival in het Kralingse Bos naar voren gebracht, waar het publiek kan kamperen en kan bijdragen aan een groot kunstwerk, dat het Rotterdam Museum eventueel opkoopt voor haar collectie. Andere voorstellen zijn een onderwijsproject voor kinderen, een pop-up Museum die op verschillende plaatsen opgezet kan worden en een musical/opera.

In de afgelopen periode hebben de stuurgroepen zich verschillend geprofileerd. Zo kenmerkt Amsterdam zich met stevige discussie, staat in Utrecht 'cultuur' hoog op de agenda en speelt voor de stuurgroep in Den Haag het bewaken van het erfgoed van migranten en aansluiting met de aanwezigheid van het binnenhof in de stad een rol. De Rotterdamse stuurgroep legt graag het accent op de diversiteit van achtergronden in de stad, waarbij het onderlinge gevoel van 'Rotterdammer zijn' voorop staat.

4. Opzet en start historisch onderzoek

De projectopzet voorziet in een aanvullend historisch onderzoek. Dit onderzoek is bedoeld om na te gaan wat er in de verschillende landelijke en plaatselijke archieven aan materiaal en in de literatuur over vluchtelingen voor handen is. Dit onderzoek wordt uitgevoerd door historicus Elias van der Plicht, die onder meer met Ad van Liempt heeft samengewerkt aan het boek Jodenjacht en die historische recensies schrijft voor Elsevier. Hij zal nauw samenwerken met de archivariissen van de plaatselijke archieven en een aantal nationale archieven.

Het historisch onderzoek is eind maart 2014 gestart en wordt in 2015 afgerond. Het materiaal dat verzameld wordt zal, samen met de te verzamelen levensverhalen, de basis vormen van een publieksboek dat in het derde jaar van het project zal verschijnen.

Het historisch onderzoek bestaat uit drie fases:

Fase 1. Brede zoekvraag: Wat is er aan materiaal in het Nationaal Archief, De Koninklijke Bibliotheek het IISG, het NIOD en Atria en eventuele andere archieven én in de plaatselijke archieven over vluchtelingen in het algemeen en afzonderlijke groepen vluchtelingen?

Fase2. Toespitsingonderzoek: Op basis van de uitkomsten van fase 1 gericht zoeken in de archieven om een antwoord te vinden op de kernvragen van het historisch onderzoek:

1. Welke vluchtelingen en asielzoekers (naar land van herkomst en of etnische groep) zijn in Nederland terecht gekomen?

2. Wanneer kwamen de eerste mensen uit die groepen in ons land en wanneer vestigden zij zich in de afzonderlijke steden Amsterdam, Rotterdam, den Haag en Utrecht?
3. Waarom zijn zij gevlucht en hoe werden ze ontvangen?
4. Hoe hebben de gemeenschappen zich sedert de eerste vestiging ontwikkeld en hoe hebben ze zich georganiseerd.
5. Is er iets te zeggen over hun bijdrage aan de steden/cq Nederlandse samenleving?
6. Is er een tijdlijn te maken per stad en op landelijk niveau, waarop hoogtepunten uit de geschiedenis en ook de aankomst van vluchtelingen uit bepaalde gemeenschappen zijn aan te geven? (met het accent op de periode na 1956)

Fase 3 Uitkomsten en interpretatie: In de laatste fase van het onderzoek vindt een presentatie van de uitkomsten plaats en wordt gekeken welke onderwerpen en thema's interessant zijn voor het publieksboek. De uitkomsten worden gepresenteerd dat op de website van het project.

5. Ontwikkeling van de opleiding voor de veldwerkers

In de maanden januari en februari 2014 is, in afstemming met de gastdocenten, de opleiding voor de veldwerkers uitgewerkt. De opleiding bestrijkt de periode van april t/m september 2014 en vindt plaats op vrijdag tussen 9.30 en 16.30 uur. Een deel van de opleiding bestaat uit theorie, met modules over de aard en functie van levensverhalen, over oral history methodiek en over archivale- en museale vernieuwing. Daarnaast wordt veel aandacht besteed aan de praktijk, met modules over cameragebruik en het direct toepassen van interviewtechnieken. Het is een interactief traject, waarin zo veel mogelijk wordt aangesloten bij, en gebruik gemaakt wordt van de kennis en ervaring van de deelnemers.

Gedurende de hele opleiding zijn er per dag twee medewerkers van BMP als docenten/trainers aanwezig. Er treden ook regelmatig gastdocenten op. Het blok "interviewen en opname technieken" wordt verzorgd door Annegriet Wietsma, die veel ervaring heeft met het trainen van mensen voor oral history projecten. Zij heeft samen met Stef Scagliola het boek '*Liefde in tijden van oorlog*' geschreven, over de kinderen die Nederlandse soldaten tijdens de politionele acties hebben verwerkt. (Bijlage 5 de uitgeschreven opleiding.)

De eerste 5 cursusdagen worden in het Nationaal Archief Den Haag georganiseerd. De resterende dagen vinden in de Meevaart Amsterdam Oost plaats.

Aansluitend op de opleiding, die eindigt op 26 september 2014, zullen de veldwerkers met hun werkzaamheden beginnen.

6. Werving en Selectie van veldwerkers

Op basis van een offertezoek aan drie partijen is uiteindelijk de UAF gekozen als partner voor de werving en selectie van de veldwerkers die de 200 individuele interviews gaan houden en de 16 proeftrajecten (groepsbijeenkomsten) gaan begeleiden. De selectie ging in drie rondes:

- Selectie op basis van de brieven (ca 180 brieven)
- De eerste gespreksronde (ca 60 gesprekken)
- De tweede gespreksronde (34 gesprekken)
- 23 mensen zijn toegelaten tot de opleiding

Bij de laatste ronde zat BMP mee aan tafel. De bedoeling is dat er uiteindelijk twintig veldwerkers aan de slag gaan, vijf per stad. Vier zijn werkzaam binnen hun eigen gemeenschap, de vijfde is een soort vliegende keep, voor als mensen die liever niet door iemand van de eigen gemeenschap worden geïnterviewd en als camera assistent. De drie extra plekken zijn voor belangstellenden en om te zorgen dat er reservisten zijn als een veldwerker onverhoopt mocht afvallen. De opleiding is op 4 april jl. gestart.

De wervingstekst met de selectiecriteria is als bijlage bijgevoegd.

De opleiding is op 4 april 2014 gestart. In het drukke dagprogramma dat er op volgde was plaats ingeruimd voor uitleg van de opbouw van het project en van de verschillende modules van de opleiding. De cursisten interviewden elkaar in tweetallen en de Buitengewoon Bijzonder-website werd gepresenteerd. Er werd kortom kennis gemaakt met het project, de opleiding en – vooral ook – met elkaar. Het kader hieronder biedt een impressie van deze dag.

Een kleurrijke start

In het volle dagprogramma was plaats ingeruimd voor uitleg van de opbouw van het project en van de verschillende modules van de opleiding. De cursisten interviewden elkaar in tweetallen en de Buitengewoon Bijzonder-website werd gepresenteerd. Er werd kortom kennis gemaakt met het project, de opleiding en – vooral ook – met elkaar. Eén van de manieren van kennismaken met de anderen was het kleurenspeel. In het kleurenspeel wordt iedereen gevraagd zijn of haar lievelingskleur in gedachten te nemen, waarna groepjes worden gevormd van mensen die dezelfde kleur hebben gekozen. Elk groepje mocht twintig minuten overleggen waarom hun kleur zo mooi is en waar die kleur symbool voor staat. Alle groepjes kozen één of twee vertegenwoordigers die aan de rest mochten uitleggen waarom

hun kleur zo voortreffelijk is en welke associaties die bij hen oproept.

In deze enthousiaste presentaties, waarin een vrolijke competitie niet werd geschuwd, ging het over: visitekaartjes, de natuur, overhemden, kou in Nederland die je doet zoeken naar warmte, de hemel, winnende voetbalclubs, blauwe ogen op een sterfbed, democratie, de aarde en water, oude beschavingen, rust en ruimte, geboorte, oorlog, liefde, revolutie, inspiratie, heilige oma's, powerwomen, anders durven zijn, kwetsbaarheid, veelzijdigheid, zestigerjaren-behang en nog meer. Cursist Baban schreef ter plekke een gedicht over 'zijn' kleur:

Rood

*jouw kleur verzamelt
de passie liefde energie vrolijkheid
je leeft in de natuur
maar diep in ons hart leven jouw
avontuur en revolutie
rood
zelfs het einde de dood
behoort toe aan jouw koninkrijk
rood is mijn
naam*

Baban Kirkuki

7. (werk)website

In januari is tevens een aanvang gemaakt met de ontwikkeling van een werkwebsite, bedoeld voor de onderlinge communicatie binnen het project en om te experimenteren met een meer op het publiek gerichte website. Op deze website kunnen de cursisten oefenen met het plaatsen van video's, verhalen, foto's ideeën en materiaal voor de opleiding (in een besloten gedeelte). De interactieve ankerpuntenkaarten die Bureau Wijkwiskunde maakt van de vier steden en de vier vluchtelingengemeenschappen per stad gaan onderdeel uitmaken van het publieksdeel van deze website. De verslagen van stuurgroepen en de landelijke expertgroep maken onderdeel van het besloten deel van de site. De website Ongekend Bijzonder is nu nog via de website van de stichting BMP te bezoeken, maar gaat binnenkort als zelfstandige website online (dan zal ook de huidige traagheid van deze site verholpen zijn). (www.ongekendbijzonder.nl)

8. Gesprekken met universiteiten en DANS

Voor het eerste spoor van het project; het verzamelen en toegankelijk maken van de levensverhalen van vluchtelingen met de nadruk op hun leven in de grote steden, wordt een zo wetenschappelijk mogelijke benadering nagestreefd. Daartoe zijn diverse gesprekken gevoerd met specialisten van de Erasmus Universiteit (oral history workflow en metadatering, de Universiteit van Amsterdam (oral history interviews, transcripties en trauma's) en de Universiteit Twente (onder andere over spraakherkenning). Tevens is er met DANS gekeken op welke wijze dit instituut kan bijdragen aan het streamen van de 200 beeldopnames en het zorgen van een optimale toegankelijkheid van dit nieuwe bronnenmateriaal.

9. Vooruitblik periode: april 2014 - September 2014

Het komende half jaar staat in het teken van de uitvoering van de opleiding. Daarnaast loopt deze maanden de eerste fase van het historisch onderzoek. In mei wordt een bijeenkomst georganiseerd met academici van verschillende disciplines om met hen te bespreken op welke wijze zij het bronmateriaal dat voortkomt uit het project willen gebruiken. Inhoudelijk zal met de expertgroep verder worden verdiept in de onderwerpen museale- en archivale vernieuwing. Tenslotte zullen in deze periode de kaderplannen voor de slotpresentaties door de stuurgroepen worden gerealiseerd. Deze moeten in september 2014 klaar zijn.

Tot slot

Het eerste half jaar van Ongekend Bijzonder is voor het projectteam een waar feest geweest. We hadden van te voren niet kunnen denken dat dit project o zoveel medewerking en support zou kunnen rekenen uit de diverse vluchtelingengemeenschappen, de wereld van musea en archieven en de universitaire wereld. Natuurlijk zijn er soms taaie vraagstukken en duurt het som even voordat mensen door hebben wat we precies willen, maar als het kwartje eenmaal gevallen is, blijken velen zich belangeloos te willen inzetten. Wij zijn hier heel dankbaar voor en kijken met vertrouwen naar de komende periode waarin we nog dichter richting uitvoering gaan.

Bijlagen bij voortgangsbericht 1:

1. Criteria bij de keuze van vluchtelingengemeenschappen
2. Partners project
3. Wervingstekst veldwerkers
4. Overzichtsschema opleiding veldwerkers
5. Voorbeeld verslag stuurgroep
6. Voorbeeldverslag expertgroep
7. Lijst van deelnemers van opleiding
8. Leden projectteam

